

Ćwiczenie: B4

Tytuł ćwiczenia: Spektrometr scyntylacyjny

I. Cel ćwiczenia

Celem ćwiczenia jest zapoznanie studenta z widmami promieniowania izotopów promieniotwórczych oraz zasadą działania spektrometru scyntylacyjnego. W wyniku pomiarów zostanie wyznaczona zdolność rozdzielcza spektrometru oraz energia kwantów gamma nieznanego izotopu.

II. Zakres ćwiczenia (zadania do wykonania)

1. Zmierzenie widma promieniowania gamma izotopów ^{137}Cs , ^{60}Co , ^{152}Eu .
2. Określenie liniowości spektrometru oraz energetycznej zdolności rozdzielczej spektrometru (dla linii 662 keV ^{137}Cs).
3. Określenie energii przejść gamma dla nieznanego izotopu.
4. Obserwacja rozkładu statystycznego impulsów. Porównanie otrzymanego rozkładu z krzywą teoretyczną Poissona (test chi kwadrat zgodności rozkładów: eksperymentalnego i teoretycznego).

III. Zagadnienia do kolokwium

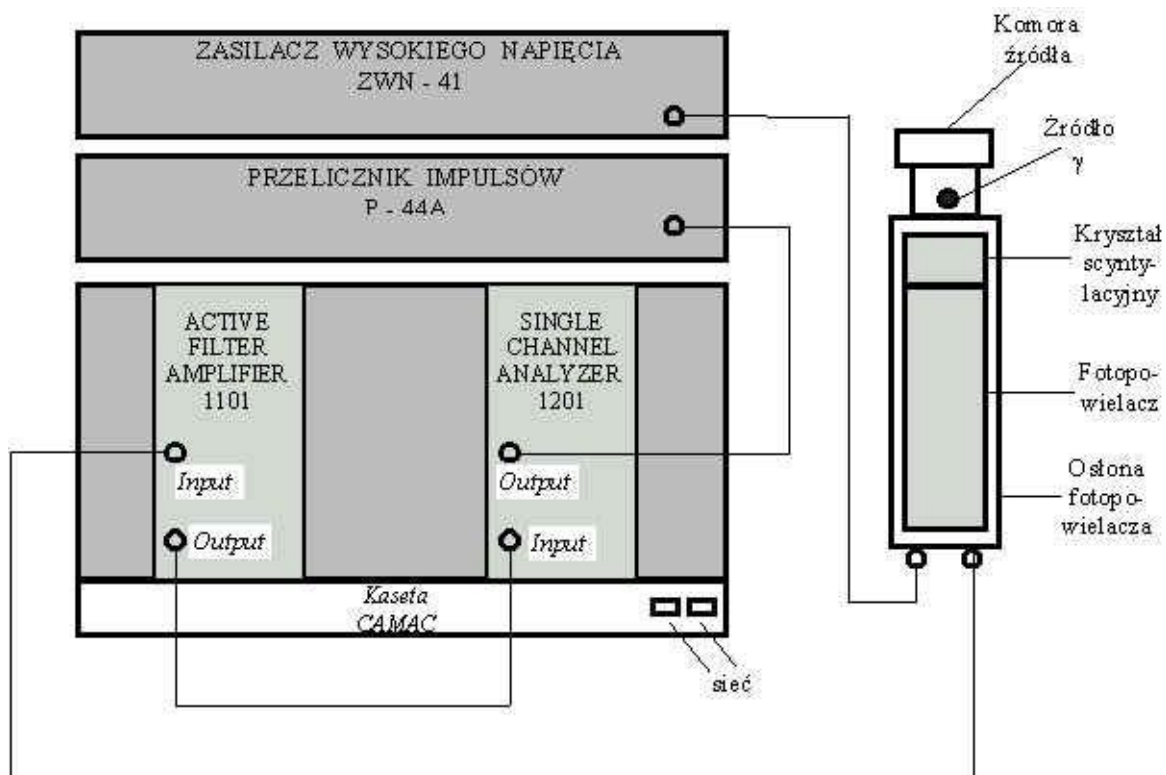
1. Przemiany promieniotwórcze; rozpad α , β , emisja promieniowania γ .
2. Własności promieniowania γ (długość fali, energia, pęd) oraz oddziaływanie promieniowania γ z materią (zjawisko fotoelektryczne, zjawisko Comptona, tworzenie par elektronowo-pozytonowych, zjawisko anihilacji pozytonów).
3. Detektory promieniowania (licznik proporcjonalny, licznik scyntylacyjny, detektor półprzewodnikowy, widma scyntylacyjne promieniowania γ).
4. Rozkład statystyczny Poissona.
5. Spektrometry γ , ich charakterystyki oraz elementy impulsowej aparatury elektronicznej spektrometru γ (wzmacniacz liniowy, jednokanałowy analizator amplitudy, przelicznik impulsów).

IV. Opis urządzeń i przyrządów używanych w eksperymencie

Układ do pomiaru widm promieniowania gamma składa się z następujących elementów:

1. Głowica scyntylacyjna.
2. Bloki elektroniki (kasety CAMAC):
  - Wzmacniacz (ACTIVE FILTER AMPLIFIER 1101),
  - Jednokanałowy analizator amplitudy (SINGLE CHANNEL ANALYZER 1201).
3. Przelicznik impulsów P-44 A.
4. Zasilacz wysokiego napięcia ZWN-41

Schemat blokowy aparatury i jej zdjęcie przedstawiono na Rys.1 i Rys. 2.

Rys. 1. Schemat blokowy spektrometru scyntylacyjnego promieniowania γ .

Rys. 2. Zdjęcie aparatury wykorzystywanej w eksperymencie: 1– głowica scyntylatora, 2 – wzmacniacz i jednokanałowy analizator amplitudy, 3 – przelicznik impulsów, 4 – zasilacz napięcia

V. Wykonanie ćwiczenia

(sposób postępowania, uwagi dotyczące obsługi aparatury i BHP)

Badanymi próbkami są preparaty promieniotwórcze - izotopy ^{137}Cs , ^{60}Co , ^{152}Eu i nieznaną izotop.

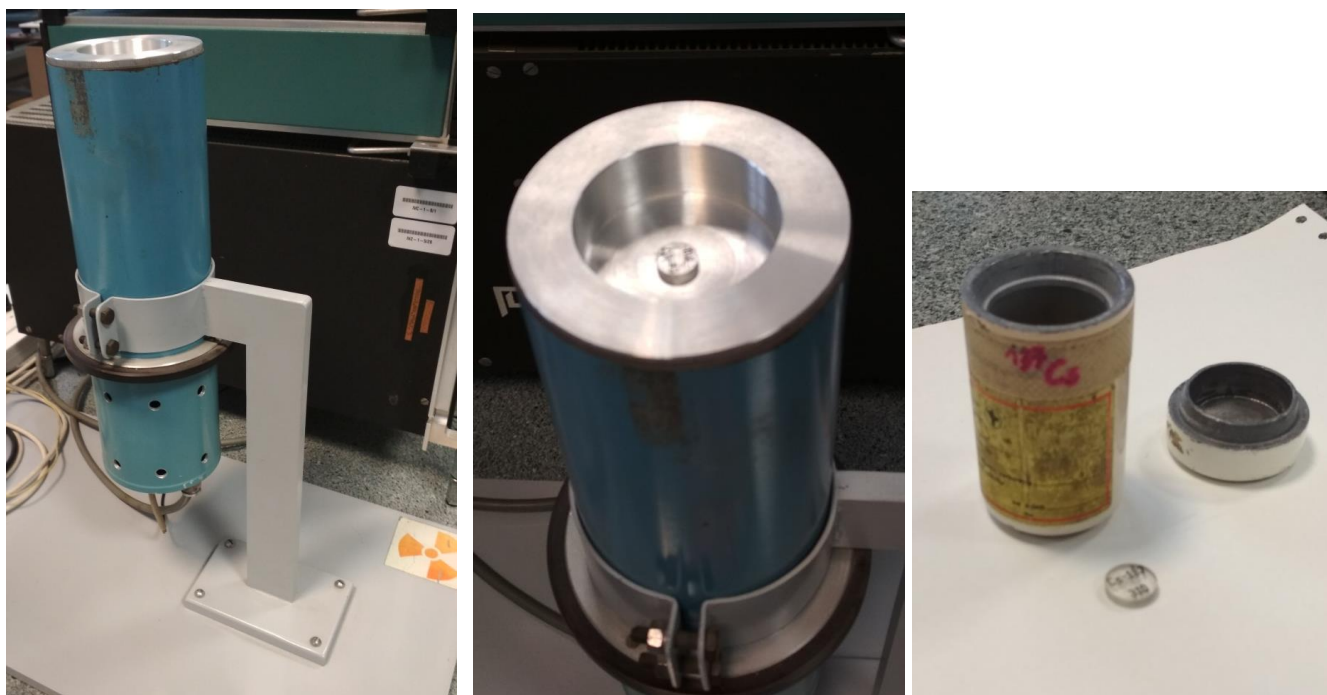
Włączenie aparatury do pracy:

- wcisnąć przycisk czerwony i niebieski w kasecie CAMAC (przyciski znajdują się w dolnym prawym rogu kasety),
- wcisnąć przycisk czerwony "power" w zasilaczu wysokiego napięcia ZWN-41,
- wcisnąć przycisk czerwony "power" w przeliczniku impulsów P-44 A.
- po czasie około 5 min. należy włączyć wysokie napięcie w dzielniku fotonowielacza (-1200 V). W tym celu należy w zasilaczu ZWN-41 przełącznikami "volts" ustawić 1200 V (tzn. stan tych przełączników powinien wskazywać 1×10^3 , 2×10^2 , 0×10^1 i 0×10^0 a następnie przełącznik "polarity" należy przestawić z położenia "0" w położenie "neg". Po chwili na woltomierzu zasilacza ZWN-41 wskazówka ustawi się na działce odpowiadającej żadanemu napięciu.

Uwaga ! Zasilacz wysokiego napięcia ZWN-41 włącza asystent techniczny lub prowadzący zajęcia.

2. Całą aparaturę wchodzącą w skład spektrometru należy wygrzewać przez okres nie mniej niż 15 minut.

3. Preparaty promieniotwórcze należy umieszczać centralnie w komorze zamykającej od góry głowicę scyntylacyjną, Rys. 3.

Rys. 3. Głowica scyntylatora (widok z boku – lewy panel i widok z góry – środkowy panel). Prawy panel przedstawia preparat promieniotwórczy ^{137}Cs wraz z pojemnikiem ołowianym

4. Optymalne warunki pracy wzmacniacza "ACTIVE FILTER AMPLIFIER 1101":

- wzmocnienie "GAIN" ciągle 2-80, skokowe $\times 20$,
- impuls wejściowy "INPUT" ujemny (wcisnięty przycisk niebieski); formowanie "TIME SHAPING" $1\ \mu\text{s}$,
- impuls wyjściowy "OUTPUT" dodatni (wcisnięty biały przycisk z tyłu).

5. Jednokanałowy analizator amplitudy "SINGLE CHANNEL ANALYZER 1201" powinien pracować w reżimie różniczkowym - w związku z czym należy wcisnąć przycisk "WINDOW 2 V" i przełącznik "INT". Szerokość okna reguluje się potencjometrem UL w granicach $0 \div 2$ V, proponujemy przyjąć szerokość okna równą 0,05 V tj. 25 działek na skali czarnego potencjometru 10-cio obrotowego (0 w okienku potencjometru).

Wysokość napięcia progu reguluje się potencjometrem 10-cio obrotowym LL w granicach $0 \div 10$ V. Impuls wyjściowy z analizatora na przelicznik - dodatni.

6. Przy pomocy przelicznika P-44 A można ustawić czas pomiaru. W tym celu w kolumnie, przycisków "mode" wciskamy "preset time", w kolumnie "multiplier" - przycisk "5x", zaś w kolumnie "seconds" - przycisk "10¹" (odpowiada to ustawieniu czasu 50 s). Zliczanie impulsów wejściowych i odliczanie zadanego czasu rozpoczyna się po naciśnięciu przycisku "start-stop". Zatrzymanie przelicznika przed upływem nastawionego okresu czasu następuje po powtórnym naciśnięciu tego przycisku. Przelicznik zatrzymuje się samoczynnie po upływie zadanego okresu czasu. Kasowanie stanu przelicznika następuje po naciśnięciu przycisku "reset".

7. Wyłączanie spektrometru (dokonuje wyłącznie asystent techniczny lub prowadzący zajęcia):

- Przełącznik "polarity" w zasilaczu ZWN-41 przełączyć w położenie "0".
- Przełączniki "volts" w zasilaczu ZWN-41 przestawić na zera.
- Przy pomocy przycisków "power" wyłączyć zasilanie 230 V w przeliczniku P-44 A, zasilaczu ZWN-41 i kasecie CAMAC.

8. Sprawdzić, czy wszystkie źródła promieniotwórcze zostały zwrócone asystentowi technicznemu.

Uwaga: Kategorycznie zabrania się wykonywania jakichkolwiek manipulacji z preparatem promieniotwórczym. Preparat wydaje tylko asystent techniczny lub prowadzący zajęcia. Preparaty promieniotwórcze mają stosunkowo małą aktywność, wystarczającą do wykonania tylko najprostszych badań z dziedziny spektroskopii promieniowania gamma. Mimo to, dla zapewnienia maksimum bezpieczeństwa, eksperymentator musi stosować się do następującej reguły:

Podczas wykonywania pomiarów preparat promieniotwórczy powinien przez cały czas znajdować się w przeznaczonych na to komorze w głowicy scyntylicyjnej. Zabrania się wyjmowania preparatu z komory bez istotnej potrzeby, oglądania go, lub przenoszenia bez specjalnego pojemnika ołowiowego.

Przy pomiarze widma promieniowania gamma (zadanie 1), należy zmieniać napięcie progowe U_p potencjometrem LL w zakresie od 0,35 V do 8 V, co 0,2 V przy czasie zliczeń 50 s. Po wstępnej analizie widma (wykryciu linii promieniowania γ), w celu dokładnego określenia położenia linii, należy pomiary zagęścić co 0,05 V w tych miejscach, gdzie są widoczne maksima linii.

Rozkład statystyczny impulsów (zadanie 4) należy wykonać z dowolnym preparatem promieniotwórczym przy takim napięciu progowym U_p aby średnia liczba zliczeń w czasie 10s nie przekraczała znacznie liczby 3. W tym celu należy sporządzić tabelę (w nagłówkach kolumn wpisać liczby od 0 do 15). Zarejestrowaną liczbę zliczeń zaznaczyć w postaci kreski do odpowiadającej jej kolumny.

Zadanie to można wykonać z przelicznikiem SCALER-P21. Skraca to dwukrotnie czas niezbędny do zebrania odpowiedniej statystyki. Przelicznik ten posiada pamięć - zlicza impulsy w zadanym czasie, wyświetlając wynik poprzedniego pomiaru.

VI. Opracowanie wyników i raport końcowy

Dla każdego izotopu należy sporządzić osobny wykres (widmo promieniowania). W raporcie powinien się znaleźć również wykres przedstawiający liniowość spektroskopu oraz teoretyczny i zmierzony rozkład Poissona.

Przeprowadzić analizę niepewności uzyskanych wyników.

Wyniki energii kwantów gamma badanych izotopów porównać z wartościami literaturowymi.

Literatura

1. J. Araminowicz, K. Małuszyńska, M. Przytuła, *Laboratorium fizyki jądrowej*, PWN, Warszawa, 1978.
2. A. Strzałkowski, *Wstęp do fizyki jądra atomowego*, PWN, Warszawa, 1969.
3. Sz. Szczeniowski, *Fizyka doświadczalna*, cz.VI, PWN, Warszawa, 1973.
4. W. Lisiecki, W. Scharf, *Spektroskopia rozkładów amplitudowych*, PWN, Warszawa, 1973.
5. J.M. Massalski, *Detekcja promieniowania jądrowego*, PWN, Warszawa, 1959.
6. W.J. Price, *Detekcja promieniowania jądrowego*, PWT, Warszawa, 1960.
7. A.A. Sanin, *Elektroniczne przyrządy fizyki jądrowej*, WNT, Warszawa, 1964.
8. E. Fünfert, H. Neuert, *Liczniki promieniowania*, PWN, Warszawa, 1960.
9. L. Groszew, I. Szapiro, *Spektroskopia jąder atomowych*, PWN, Warszawa, 1956.
10. J.B. Birks, *Liczniki scyntylicyjne*, PWN, Warszawa, 1956.
11. J.B. England, *Metody doświadczalne fizyki jądrowej*, PWN, Warszawa, 1980.
12. A. Strzałkowski, *Statystyczne metody opracowywania wyników pomiaru*, PWN, Warszawa, 1973.